

Mljevenje žitarica na našem području ima dugu tradiciju te zato poznajemo nekoliko načina mljevenja: žrvnjem, vodenicom, suvarom, vjetrenjačom, vatrenkom (paromlinom) i naposljetku suvremenim mlinom. U ovoj knjizi opisujemo suvare u Otoku s obzirom na njihovu specifičnu povijesnu pojavnost i osobitost koja je ostala očuvana u narodu do danas kao jedinstveni spomenik tradicijskog graditeljstva i mlinarstva u Republici Hrvatskoj i jugoistočnom dijelu Europe.

Suvara je mlin na suhom koji su u prošlosti pokretali volovi ili krave, a ponajviše konji. Služila je za meljavu žitarica: pšenice, ječma, kukuruza i zobi. U njoj se mljela i sol za životinjsku i ljudsku ishranu.

Prve zapise o suvarama na ovim prostorima nalazimo u drugoj polovini 18. stoljeća. Još je Marija Terezija, austrijska carica i hrvatska kraljica, 1751. poticala izgradnju suvara na ovim prostorima svojom naredbom o demontiranju vodenica radi reguliranja vodotokova i uspješnije obrane od poplava savskih i drugih voda. Vodenice na Savi su onemogućavale nesmetanu plovidbu, usporavale protok vode, a često se preko njih krijumčarila sol te širile zarazne bolesti. Još je više bilo vodenica potočara između Save i Bosuta koje su onemogućavale da se vode nakon poplava brže povlače. Osobiti je problem s vodenicama bio zimi kada ih okuje led, a u proljeće i jesen do njih je bilo teško doći zbog raskvašenih putova. Svi su ti nedostaci vodenica, pokazalo se kasnije, bili prednosti suvara. Osim toga, suvara se najčešće gradila u naselju i u svako se godišnje doba moglo u njoj mljeti, svatko bi znao svoj red, dan i sat meljave. Meljava je u suvari bila jeftinija, a brašno se dobivalo od vlastite žitarice. Tako su suvare sve više zamjenjivale vodenice koje su postupno nestajale, najvećim dijelom već tijekom 19. stoljeća.

No za brojniju gradnju suvara u Otoku, koje u ovoj knjizi opisujemo, odlučujuće su bile velike dvogodišnje poplave oranica uzrokovane izlivanjem Bosuta i Save, otapanjem snijega i jakom dugotrajnom kišom 1784. i 1785. godine. Zbog toga je Generalna komanda 1786. godine predložila da se vodenice zatvore, a umjesto njih uvedu suvare uz trogodišnje do šestogodišnje oslobođenje od poreza i besplatno davanje šumskih trupaca. U prostoru između Save i Bosuta krajem 19. stoljeća zabilježeno je postojanje suvare u Privlaci, Andrijaševcima, Jankovcima, Rokovcima, Vinkovacima, Štitaru, Babinoj Gredi, Vrbanji i Strošincima.

Osnovni porodični i društveni oblik organiziranosti bila je kućna zadruga koja se sastojala od članova istog roda, po nekoliko obitelji. Ovako udruženi zadrugari su lakše mogli organizirati radove u poljodjelstvu i stočarstvu, a vojnim je vlastima Vojne krajine bilo puno lakše kontrolirati život u njima i organizirati sve potrebno za vojnu organizaciju. Gradnja suvare bila je veći graditeljski pothvat tako da su ih gradile ili bogatije kućne zadruge ili više njih. Ako je suvaru podiglo više kućnih zadruga, prema njihovom doprinosu izgradnji utvrđivalo se i pravo korištenja, tj. pravo meljave izraženo u danima i satima. Za izgradnju suvare je bilo potrebno odobrenje vojne vlasti koja je utvrđivala pogodnu lokaciju i odobravala potrebne količine šumske građe (hrasta, graba, gloga, brijesta, jelovine). Hrastova je građa bila osnovni materijal. Suvare su bile pokrivene šindrom, trskom ili slamom. Bile su ozidane ciglom, a nerijetko se postavljao i pleter. Za izgradnju i podešavanje suvare korišteno je umijeće vrhunskih majstora, osobito tesara.

U Otoku postoje vjerodostojni podatci za osam suvara koje su izgrađene tijekom 18. i 19. stoljeća. To su Galovićeva, Pavlovićeva, Đurkinova, Sokalićeva, Matanova, Franjkova, Marinkova i Tomašević ili Klarina suvara.

Suware su dobivale nazive po kućnim zadrugama koje su ih gradile ili po vlasniku zemljišta na kojem su izgrađene. Do danas je ostala očuvana jedino Tomašević ili Klarina suvara koja na tetivi ima urezbanu 1863. godinu, a pretpostavlja se da je izgrađena još i ranije. Registriran je spomenik najviše kulturne vrijednosti u Republici Hrvatskoj još od 1972. godine. Ova je suvara imala tri obnove. Prva je obnova bila od 1968. do 1970. godine, druga obnova 1981./1982. godine. Prva i druga obnova suvare bile su djelomične. Treća je obnova bila najtemeljitija, a trajala je od 1997. do 2004. godine.

Od osam suvara sedam ih je nepovratno izgubljeno. Ostala je samo Tomašević ili Klarina suvara. Suvara ima tri osnovna dijela: šatru s pogonskim dijelom, mlinište s prienosnim mehanizmom i uređajem za mljevenje i stan mlinara. Najkarakterističniji je dio suvare njezin pogonski uređaj smješten u velikoj šatri visine 8,55 m. Glavni mu je dio veliko „koleso“ kružnog oblika i promjera 14 metara zbog čega i šatra ima kružni oblik. S vanjske strane kolesa je uglavljeno 520 grabovih klinova „palceva“, tako da koleso ima izgled i funkciju zupčanika. Sklopom horizontalnih i kosih greda „motoruga“ koleso je povezano s centralnim okruglim stupom, „vretenom“, zvanim još i „veliko vreteno“. Pomeljarac, koji je ujedno bio i kočijaš, u suvaru uvodi jednog ili dva, a po potrebi i četiri konja, otvaranjem drvenih vrata između dva zidana ili drvena kolišta. Kada bi se uvodili konji, moralo se „suvaru dići“ tj. vukući konopac nagnuti koleso na stranu suprotnu ulazu u šatru, a zatim „spustiti“ kako bi se upregli konji.

Prilikom meljava veliko se vreteno okreće oko svoje osi i preko 520 drvenih zubaca na kolesu pokreće malo vreteno s devet lastavica, a ono dalje pokreće gornji (pokretni) kamen u mliništu kojim se melje žitarica. Suvadžija bi kroz prozorčić pratio meljavu jer su se grabovi zupci, osobito kada su u suvari bili nemirni konji, često lomili. Djeca su često sjedila na kolesu uživajući u vožnji u krug. Za jedan sat meljave na par konja moglo se samljeti do pedeset kilograma različitih žitarica od čega bi suvadžija sebi uzimao „ušur“ koji je iznosio 3%. U tjednu se mljelo šest dana, a sedmi je dan suvadžija čekićima pokivao obadva kamena. Posljednja meljava u Tomašević ili Klarinoj suvari zabilježena je sredinom 20. stoljeća.

U stanu mlinara je živio suvadžija sa svojom obitelji koja je često znala brojati i do sedam članova. Stan je sada opremljen starim predmetima iz etno-zbirke Josipa Bašića. Neki su od kazivača ove knjige bili suvadžije, a neki su i rođeni u suvari, dok su drugi pak bili ketuši, odnosno suvlasnici suvare, pomeljari ili kočijaši.

Suware su se razlikovale po uspješnom vođenju koje je ponajviše zavisilo o dobrom suvadžiji i glavnom tutoru koji su se brinuli o održavanju suvare kako bi bila u funkcionalnom stanju i na raspolaganju pomeljarima u svako doba. Oni su za svoj rad odgovarali upravi. Ketuši su imali pravo meljave i obvezu sudjelovanja u održavanju suvare i plaćanju mlinara. Ketuši Tomašević suvare bili su podijeljeni u devet „redova“. Svaki je red imao 24 sata meljave prema redosljedu izraženom u danima i satima u ketuškoj knjižici. Na čelu svakog reda bio je „tutor“, a jedan od devetorice bio je „glavni tutor“. Svaki je tutor imao popis ketuša u svojem redu od kojih je skupljao novac za održavanje suvare i predavao ga glavnom tutoru. Primjerice već 1972. godine je zabilježeno 49 ketuša ove suvare. 2. veljače svake godine ketuši Tomašević suvare održavali su godišnju skupštinu.

Nestanak suvara je bio postupan. Već koncem 19. stoljeća u Otoku je proradila vatrenka paromlin. No, seljaci su rado dolazili mljeti u suvaru sve do sredine 20. stoljeća zato što nisu morali čekati u redu da bi samljeli žitaricu. Osobito je bilo ukusno brašno iz suvare sitno samljeveno iz vlastite žitarice. Pojava električnih mlinova potpuno je potisnula suvare i od tada započinje i njihova potpuna agonija.